

DAGENS FRÅGOR

Den 2 maj 1939.

Inför avgörandet i försvarsfrågan. Sedan förra häftet utgivits har världsläget snarare skärpts än lättats. Världspolitiska händelser ha i tät följd avlöst varandra. Italien ockuperade på långfredagen genom ett slags blixtanfall Albanien, som därmed utplånats från de fria staternas krets och fått ungefär samma protektoratsställning under det italienska imperiet som Böhmen-Mähren under Tyskland. Roosevelt lät utsända en fredsvädjan främst till Tyskland men även till andra stater, utan att dock ha skördat någon framgång och t. v. ens ha fått något annat svar från Hitler än en kopia av dennes senaste tal i Krolloper. England har tagit det historiska steget att införa allmän värnplikt, under deklARATIONER om att tillståndet i världen ej längre kunde betecknas som fred, vadan Baldwins och Chamberlains löften att ej under denna legislaturperiod framlägga förslag om införande av värnplikt ej längre vore förpliktande; det engelska arbetarpartiet har ånyo ställts inför valet att ge Storbritannien ett försvar, svarande mot landets förpliktelser, eller att fortsätta med sina allmänna, tomma och allt mindre respektingivande deklamationer. Hitler har den 28 april, ett par dagar efter det att den engelska regeringen beslutat sig för värnplikt, hållit sitt stora tal vid det första sammanträdet med den nya stortyska riksdagen. Talet gav vid handen, att Tyskland ej ämnar släppa sina krav gentemot Polen på Danzigs återförening och reglering av Tysklands transito genom korridoren; allvaret i läget underströks genom att rikskanslern i talet uppsade både det tysk-polska avtalet och det tysk-engelska flottavtalet. Och Polen har alltjämt starka trupper mobiliserade, uppenbarligen fast beslutet att ej falla till föga för tyska hotelser. Samtidigt ha Sydosteuropas utrikesministrar en efter annan gjort nervösa visiter i Berlin. Om axelmakterna t. v. ämna vila på hanen eller om de — såsom man ifrågasatt — finna det angeläget vara att utnyttja tiden innan England fått en värnpliktsarmé färdigbildad, återstår ännu att se. Man kan — trots de många lugnande tonfallen i Hitlers tal — endast konstatera, att inga av de omstridda frågorna mellan Tyskland och Polen eller mellan Italien och Frankrike ännu såsom lösta bringats ur världen. Och man vet, att interventionerna, om eller när de ske, torde göras med all den snabbhet, som är en av de fasansfulla produkterna av teknikens århundrade.

I Sverige pågår just nu beredningen av regeringens försvarspropositioner. Samtidigt matas riksdagen med en serie av fullmaktslagar, avsedda att användas i händelse en stormaktskonflikt skulle bryta ut. Regeringen behöver icke frukta att få mindre än den begärt. Däremot synes den frukta att få mer än vad den äskat. Ingen anklagar vår regering för bristande vilja och kraft; statsrådet Skölds förflyttning till försvarsdepartementet har galvaniserat detta och

skänkt dess arbeten en större målmedvetenhet än tidigare. Men till de önskvärda kraftyttringarna kan man ej räkna fordran att riksdagen även i denna fråga skall avsvära sig rätten — och ansvaret! — att fritt pröva och besluta. Regeringspartierna jämte folkpartiets ledare sägas icke vilja rucka på regeringens förslag rörande övnings-tiden. Varken Englands beslut att införa värnplikt eller det alltmer uppenbara kravet på beredskap torde kunna ändra regeringens dispositioner. Den korta förlängningstiden är dock icke ett orimligt krav för skyddandet av landets frihet och oberoende. Just därför att övningstiden avkräver varje man ett personligt offer kan vägran att medverka till dennas utsträckning eller de äldre årsklassernas inkallande uppfattas som en gengångare från den tid, då knotet över försvarsbördorna ansågs representera höjden av politisk duglighet och radikal statsmannavisdom. Vår ungdom har dock vida lättare försvarsplikter att fullgöra än ungdomen i nästan alla andra stater i Europa men samtidigt ett rikare, tryggare och friare land att värna.

Utrikesminister Sandler inskräpte i sitt 1-majtal i Hälsingborg lägets allvar och Sveriges risker vid en stormaktskonflikt. Det finns all anledning förmoda, att oron bland de ansvariga i vårt land är större än ute bland folket, som till sist vants vid tron att varje konflikt slutar utan urladdning, även om lösningen blott åstadkommes genom den starkares rätt. På vad sätt vårt land nu löper risker vida allvarligare än 1914 kan givetvis bli föremål för olika antaganden. I diktaturstaterna torde väl endast en mycket liten krets kring ledaren vara invigd i de planer, som finnas i beredskap i händelse av stormaktskonflikt. I föreliggande häfte diskutera två framstående fackmän de aktuella riskerna för vårt land. Det bör enligt vår mening endast vara av värde, att olika fackmannasynpunkter komma till offentligheten som led i en aktion för ansvarskännande utrikespolitisk upplysning. Detta bör så mycket mera vara fallet, som uppsatserna ej divergera i fråga om uppfattningarna om de nu framlagda försvarsförslagen. Även om de olika riskerna av författarna värderas olika, varav olika slutsatser kunna dragas angående den lämpligaste avvägningen av olika försvarsgrenars styrka, äro inläggen samstämmiga i att påvisa förefintligheten av dessa risker. Måste icke i dessa tider all hänsyn tagas även till den reella risk, som några kanske anse som den minst sannolika, och kunna vi verkligen ta på vårt ansvar att underlåta att stärka vårt försvar i enlighet härmed, med de materiella och personliga offer, som därvid avfordras alla och envar?

Memelfrågan Memelområdets överlämnande till Tyskland tillhörde **och Litauen.** icke den kategori oväntade Anschlussaktioner, som bereda världsoinionen en chock. Så tidigt som 1935 kunde man av Hitlers våldsamma utfall mot Litauen på partidagen i Nürnberg sluta sig till en sådan utgång. Redan vid denna tidpunkt församlade sig en grupp amerikanska journalister i staden Memel för att bevittna Hitlers intåg. Väntetiden blev lång — ända till den 23 mars 1939.

och dessförinnan gävos många tillfällen, då den väntade anslutningen uteblev. Här är emellertid icke platsen att rekapitulera Memelfrågan i alla dess faser — intresserade hänvisas till den ingående historiska redogörelsen i nummer 9: 1938 av denna tidskrift — utan det torde vara av större intresse att fästa uppmärksamheten på den slutliga aktionen och därmed förknippade omständigheter.

Innerst inne hade den litauiska ledningen aldrig uppgivit hoppet om att få behålla sin enda hamn och sitt viktigaste industriområde. Inför Tredje rikets alltmer påtagliga intresse för och omsorg om Memelområdet från och med hösten 1938 hade man ådagalagt det största tillmötesgående och med stor beredvillighet uppfyllt alla dess önskemål. Vid upprepade tillfällen underströk regeringen sin önskan att medelst direkta förhandlingar med Tyskland undanröja alla missförstånd på denna punkt och nå fram till ett modus vivendi. Den 1 november 1938 upphävdes krigstillståndet inom området, vidare drogs den hemliga statspolisen tillbaka och lättnader bereddes invånarna för resor över den rikstyska gränsen. Som erkänsla härför bragte Berlin aldrig på tal frågan om Anschluss utan uppgav sig blott vilja genomdriva, att memeltyskarna verkligen komme i åtnjutande av den autonomi, som Memelkonventionen garanterat dem. Denna utvidgade rörelsefrihet kom naturligt nog väl till pass för den memeltyska ledningen inför det förestående valslaget den 12 december. Som valorganisation och centralorgan för tyskheten bildades Memelländischer Kulturverband med d:r Neumann som ledare. Agitationen mot Litauen bedrevs oerhört intensivt, men kravet på återgång till riket framfördes aldrig öppet. Valet den 12 december medförde icke egentligen något avgörande, den memeltyska listan segrade lika överlägset då som 1935 men lyckades icke fullständigt bryta ned motståndet — litauerna fingo sina platser reducerade från 4 till 3 och höllo således sina ställningar anmärkningsvärt väl, om man betänker vilken oerhörd press den tyska valkampanjen utgjort. På memeltyskt håll gjordes också försök att förklara valet ogiltigt — dock utan framgång. Inför den allt fränare tonen från Memel och Berlin gjorde Kaunas ytterligare eftergifter, och snart existerade den litauiska suveräniteten endast på papperet. Men ännu dröjde anslutningen, och Litauen ville ogärna se den bittra sanningen i ögat, i varje fall företogos inga anstalter för att flytta över delar av de värdefulla industrianläggningarna till Höglitauen.

I Kaunas debatterades intensivt i alla politiskt intresserade kretsar spörsmålet utifrån frågeställningen Anschluss eller icke Anschluss, och stundtals kunde man faktiskt tala om odds för och emot. Berlin teg envist, och även de rikstyska tidningarnas tystnad var ägnad att väcka förvåning och osäkerhet. Det låg i den rikstyska ledningens intresse att låta utvecklingen ha sin gång och låta saken mogna — till synes utan inblandning från dess sida — och blott avvakta det lämpligaste ögonblicket för att träda fram och bärga vinsten. Den risken fanns ju alltid, att utvecklingen ginge för snabbt, nämligen att den uppagiterade stämningen bland Memellandets tyskar kom till utbrott

för tidigt, därmed dragande ett streck över den tyska regeringens beräkningar. En faktor av stor betydelse var helt naturligt Polens inställning. En planerad polsk ockupering av litauiskt territorium för ett år sedan i samband med Vilnakrisen lär ha inhiberats på grund av tyska hotelser om att omedelbart besätta Memelgebietet. Ett för bryskt tillvägagångssätt kunde således äventyra det vänskapliga förhållandet till denna makt, vilket nödvändigtvis måste bevaras, tills betydelsefullare uppgifter slutförts. En polsk-litauisk utjämning och därmed också en polsk-litauisk omfattning av Ostpreussen har alltid väckt farhågor i Berlin. Denna fråga ledde till och med till en slitning i början av 20-talet mellan den memeltyska och rikstyska ledningen, då olika lösningar till Memelspörsmålet fördes fram. Av förut nämnda skäl önskade Berlin då att förhindra, att området kom under franskt-polskt inflytande, och föredrog i strid med memeltyskarnas önsknings anslutning till Litauen. Om däremot det allmänna läget i Östeuropa undergått så genomgripande förändringar, att maktbalansen mellan Tyskland och Polen förskjutits till den förre statens förmån, behövde sådana hänsyn ej längre tagas. I och med Tjeckiens undergång och inkorporering i Tyskland uppstod detta läge. Memels Anschluss följde inom knappt en vecka.

I Tysklands ultimatum krävdes Memellandets införlivande med Riket, under hänvisning till de faror som den memeltyska befolkningens läge innebar. I händelse av ett avböjande svar kunde den tyska regeringen icke ansvara för de följder som den följande utvecklingen kunde medföra. Någon tidsfrist hade icke stipulerats men svar krävdes »omedelbart». Om en överenskommelse i godo kunde uppnås, skulle tyska regeringen respektera Litauens ekonomiska intressen i Memels hamn. Något val gavs naturligtvis icke. På aftonen den 21 mars godkände seimen i ett hemligt sammanträde regeringens svar. I den på natten till onsdagen, närmare bestämt klockan 12.45, utfärdade kommunikén underströks icke på något sätt det tvångsläge, i vilket regeringen hade försatts, utan intrycket blev snarare, att det här var fråga om en frivillig uppgörelse mellan två jämnställda parter — ett förhållande som enligt ihärdiga lokala pressrykten vore att tillskriva tysk omtanke. Att betydande formuleringssvårigheter förelegat torde det långa dröjsmålet från klockan 10—12.45 e. m. utvisa. Tjugofyra timmar senare undertecknade i Berlin de bägge ländernas utrikesministrar ett dokument, som reglerade Memelområdets överlämnande till Tyskland. För att tillgodose Litauens behov av en hamn för sin export och import bildades ett litauiskt hamnbolag, som enligt överenskommelse med de tyska myndigheterna äger att arrendera hamnanläggningarna för en tid av 99 år. Någon arrenderingsavgift skall icke erläggas, utan de stora kostnader, som den litauiska staten nedlagt på hamnens utbyggande, skola gälla som tillräcklig ersättning. Även en fri zon inrättas undantagen från de tyska tullbestämmelserna. Tågen mellan frizonen och den litauiska gränsen skulle plomberas på samma sätt som i polska korridoren. Det återstår att se, hur överenskommelsen fungerar i praktiken, och om $\frac{4}{5}$ av den li-

tauska importen och exporten fortfarande kan söka sig väg över Memel. Andra alternativ finnas också: utrikeshandeln kunde uppdelas på två håll och gå över både Libau och Königsberg. Möjligheter att utbygga den obetydliga fiskehamnen Sventoji i nordvästra Litauen föreligga men till dryga kostnader, och något praktiskt värde kan denna hamn icke få under de närmaste 5 åren.

I världspressen har stundom gjorts antydningar om att uppgörelsen skulle betyda slutet på Litauens verkliga oberoende. Detta torde vara långt ifrån riktigt. Den enda bestämmelsen, som berör de båda staternas politiska förhållande, utgöres av punkt 4, i vilken signatärerna förbinda sig att ej mot varandra tillgripa våld eller understödja en dylik aktion från tredje part riktad mot endera av dem. Artikelnen har sålunda karaktär av nonaggressionspakt.

I och med Vilna- och Memelfrågornas likvidering har den unga litauiska republiken gjort upp sina mellanhavanden med de båda mäktiga grannarna Polen och Tyskland. Dess position har klarnat. En ytterligare aktion från någon av dessa bägge stater skulle gälla landets ställning som oberoende stat, och mot ett sådant hot kommer Litauen att endast svara på ett sätt: att kämpa till sista man. En patriotisk våg drar nu genom landet. Den nybildade nationella samlingsregeringens viktigaste uppgifter är att anpassa landets näringsliv efter de nya livsvillkoren — $\frac{1}{3}$ av landets industrier förlorades med Memelområdet — samt att stärka landets materiella och moraliska försvarskraft. I den permanenta vapenfonden inströmmade på några veckor över en million lit, och 4,000 studenter bedyrade i en storstilad patriotisk manifestation framför den okände soldatens grav sin beredvillighet att offra allt för fosterlandet.

Baltisk sjöstrategi. När den ryktbare forskaren Hans Delbrück i sin ungdom sökte att genom en avhandling med krigshistoriskt ämne habilitera sig vid universitetet i Berlin möttes han av ett häftigt motstånd icke blott från den historiska vetenskapens representanter utan även från samtliga medlemmar av den akademiska församlingen, vilka voro överens om att vägra honom habilitation under den motiveringen att krigsväsendet och vad därmed sammanhängde ej hade rätt till någon plats inom universitetets verksamhetsområde. Det krävdes många år och bittra strider innan den äldre forskargenerationen tvangs att medgiva, att även vapenyrkets historia kan erbjuda problem intressanta och betydelsefulla nog för att locka till kritiskt vetenskaplig behandling. Icke särdekt olika gestaltade sig förhållandena vid andra lärdomssäten. De militära synpunkterna voro oftast historieforskarna helt och hållet främmande, och man stretade i det längsta emot att erkänna, att ett fälttåg eller en flottkampanj måste bedömas med hänsyn till de faktiska resurser, som stått vederbörande befälhavare till buds, d. v. s. i första hand befäls- och soldatmaterial, vapenutrustning, förplägnadsmöjligheter m. m. men därjämte även (i vad gäller planläggningen av det hela) upp-

marschlinjer, samlingsplatser, vägar, hamnar, dockor o. dyl. För den gammalliberala historiska uppfattningen kändes det på något sätt motbjudande att syssla med förhållanden av denna beskaffenhet. Det föreföll som en nästan opassande koncession åt de militära synpunkter, som man i det dagliga levernet var ytterst obenägen att tillerkänna något verkligt berättigande.

Numera har väl detta åskådningssätt i stort sett försvunnit. Ingen historiker skulle väl nu vilja instämma i de ord, varmed en bortgångnen berömd svensk forskare formulerade sin ytterst negativa uppfattning av det krigshistoriska studiets värde: »Det är för historikern komplett likgiltigt att veta, om slaget vid Breitenfeld vanns med pikar eller med musköter; att det vanns är det enda som har intresse för eftervärlden.» Vi ha numera särskilt genom de världsomvälvande tilldragelser vi sedan ett fjärdedels sekel genomlevat tvingats att lära oss förstå, vad militär ledarförmåga och militärt förutseende betyda. Men trots detta brister det ännu allttjämt ganska mycket i historieforskningens förhållande till de militära synpunkterna. Den har visserligen i regel övergivit sin äldre rent negativa hållning, men till ett konsekvent och fruktbringande positivt utnyttjande har den ännu i många fall ganska långt igen. Detta torde väl närmast bero på bristande vana och förtrogenhet med det åskådningssätt som krigshistorien anlägger, ty knappast kan det väl härröra från svårigheten i att tränga in i det militära problemkomplexet. I själva verket gälla härvidlag vare sig det är fråga om modern eller gammal tid Moltkes ord om strategiens principer: de äro i huvudsak så enkla att man för att begripa dem icke behöver mera än en portion sunt förstånd och ett motsvarande kvantum god vilja.

Hur givande det strategiska betraktelsesättet är, när det konsekvent och med historisk förståelse tillämpas på Sveriges äldre sjökrigshistoria ha vi nyligen fått lära oss genom tvenne arbeten, av vilka det ena har en civil och det andra en militär författare: landsarkivarien *Gustav Clemenssons* avhandling *Flottans förläggning till Karlskrona*, en studie i flottstationsfrågan före 1783 (Sthlm, Gebers förlag), och kapten *Henning Hammargrens* arbete *Gotland*, en försvarshistorisk och ekonomisk-geografisk studie (Sthlm, Marinlitteraturföreningens förlag). Bägge dessa verk ådagalägga med all önskvärd evidens, vilka nya och betydelsefulla resultat man kan vinna genom att på äldre och nyare tiders krigshandlingar och krigsförberedelser tillämpa strategiska synpunkter. Clemensson ger nyckeln till Karlskronafrågan genom att uppvisa, hur hjälplöst handikappad den svenska sjökrigföringen mot Danmark alltid måste bliva, så länge vårt land saknade en marin bas i södra Sverige. Den svenska flottan var bunden av de svåra isförhållandena i Stockholms skärgård, som icke medgåvo dess utlöpande förrän långt fram på västkusten eller rent av på sommaren, då däremot danskarna med sitt ypperliga basystem (starkt befäst huvudbas i Köpenhamn, hjälpbas på Bornholm)

oftast kunde gå till sjöss ett par månader före sina motståndare. Försöken att skapa en bas i Kalmar voro på förhand dömda att misslyckas, då farvattnet i Kalmar sund med sina talrika grund och sina svåra strömförhållanden var alltför svårnavigabelt för att medgiva obehindrat in- och utlöpande. Vad Sverige måste äga var en befästad krigshamn i Blekingeskären, som kunde tjäna till bas för flottrörelser av olika slag, både defensiva och offensiva, och som sedan genom sin existens kunde på grundval av fleet-in-being-principen verka hämmande på danska offensiva rörelser mot Kalmar och Stockholm. Grundandet av Karlskrona var därför ett riksviktigt företag, som vittnar om överlägsen strategisk blick hos de män, som upptogo och genomförde projektet, Karl XI och Hans Wachtmeister.

Gotland, den givna medelpunkten i det baltiska kulturområdet, har sedan uråldrig tid utgjort föremål för de olika strandmakternas begärliga intresse. Hur tidigt dess egenskap av centrum gjort sig gällande finna vi av vad Snorre Sturlason berättar i Olof den heliges saga. När konungen på våren år 1030 lämnade kung Jarislav i Gårdarrike för att söka sig hem till sitt fädernesland satte han skepp i sjön och seglade till Gotland, och där, heter det, »sporde han tidender både från Sveaväldet och Danmark samt ända från Norge». Klart skönjer man i detta meddelande hur viktigt Gotland redan vid denna tid var som genomfartsort och mötesplats för både sjöfarande och krigsmän; ville man veta nytt från de nordiska rikena skulle man fara till Gotland. Denna karaktär av transitoplats bibehöll Gotland hela den äldre medeltiden igenom, och det var därför som landet kom att spela den ofantligt viktiga roll i den nordeuropeiska konstens historia, varom senare tiders forskningar underrättat oss. Den mäktiga Hansan fann också snart att Visby som stapelplats hade en utomordentlig betydelse och indrog därför staden i sitt hela Nordeuropa omfattande kommersiella system. Men därjämte visade sig också snart att ön ur sjöstrategisk synpunkt var en tillgång av högsta värde. Den som satt sig fast på Gotland kunde med en relativt ringa sjömakts spela herre i de kringliggande vattnen, plundra framseglande handelsflottor och vid annalkande fara draga sig undan till öns befästade hamnplatser. Sören Norrby, den djärve och äventyrslystne pirathövdingen, visade sig på 1520-talet vara en mästare i att tillgodogöra sig de fördelar, som öns läge erbjöd; endast genom hungerblockad lyckades till slut den lübeckska flottan att driva honom ut ur hans näste. När Gotland sedermera kommit i dansk ägo finner man att dess läge konsekvent utnyttjats som replipunkt vid försöken att blockera Sverige och avskära dess tillförsel över Östersjön. En maritim barriär Blekinge—Bornholm—Gotland—Ösel var tillräcklig för att hålla Sverige effektivt cernerat. Då därtill kom att den västliga tillförseln kunde spärras genom en blockerande eskader utanför Älvsborg förstår man hur kritiskt Sveriges läge var och varför besittningen av Bohuslän och Gotland måste te sig som den svenska politikens mest eftersträfvansvärda mål. Kännbart blev det danska trycket på Sverige särskilt under Kalmarkriget, då den svenska flottans vanmakt

omöjliggjorde varje försök till offensiv och tillät Danmark att med stöd av Gotland upprätthålla en hård och pressande handelsblockad i Östersjön. En liknande åtgärd hoppades man i Danmark att kunna genomföra under 1643—45 års krig, men denna plan omintetgjordes genom den svenska sjösegern vid Femern (13 okt. 1644), där Pros Munds 17 skepp starka eskader tillintetgjordes av Karl Gustaf Wrangels överlägsna svensk-holländska stridskrafter. Ett företag mot Gotland planerades ett tiotal år senare av holländarna, som då sällat sig till Sveriges fiender; förhållandena utvecklades emellertid så att företaget inställdes, sedan det dock vållat åtskillig oro i Sverige, där man hade obehaglig erfarenhet av vad det ville säga att ha en slagfärdig fiende placerad i Östersjöns centrum. Även sedan Gotland definitivt kommit i svensk besittning levde den gamla oron kvar, och som det visade sig icke utan skäl, ty under Karl XI:s danska krig seglade amiral Niels Juel sommaren 1676 upp till Gotland och intog ön utan att svenskarna förmådde hindra det. Fredsslutet gav Sverige sin dyrbara provins tillbaka, till lycka för landet, som aldrig utan dess besittning skulle kunnat under Karl XII:s långvariga krig hålla förbindelserna över Östersjön vid makt. Ryssland hade flerfaldiga gånger »skadliga desseiner på Gotland» men lyckades på grund av sin flottas bristande offensivkraft aldrig genomföra dem. Ockupationen under 1808 års krig visar emellertid att medvetandet om öns strategiska betydelse alltjämt stod klart för krigsledningen i Petersburg. Betecknande är amiral Bodiscos yttrande att tsaren »förr bör återlämna hela Finland än cedera Gotland, vars ägande i anseende till ryska handeln samt herraväldet över Östersjön blir för Ryssland i alla tider av högsta konsekvens».

Bodiscos yttrande visar att han hade klar blick för den baltiska sjöstrategiens centrala problem. Låt oss hoppas, att Sveriges politiska ledning i världskrisernas årtionde icke ser mindre klart än den ryske amiralen.

Oscar Wieselgren.

Europa i vapenskrud. Kommittén för utrikespolitisk upplysning och Kooperativa Förbundets bokförlag ha nyligen i samarbete startat en skriftserie, som synes fylla ett länge och särskilt i dessa internationella orostider starkt känt behov. Serien kallas »Internationell politik», innefattande orienteringar över olika aktuella ämnen med ett omfång omkring eller över 100 sidor till ett pris av blott 1 kr.

Början gjordes med d:r *Torsten Gihls* bok om »Neutralitetsproblemet». Författarens namn är den bästa borgen för att läsarna få en mönstergillt klarläggande och välskriven revy över neutralitetsbegreppets och neutralitetsrättens utveckling alltifrån 1300-talets Consolato del Mare till Nationernas Förbunds tillkomst och sönderfallande. D:r Gihl har skrivit sin bok för att utreda, ej för att propagera. Sedan kollektivsystemet brustit samman under de senaste årens utrikespolitiska förvecklingar, har en strävan att återgå till äldre tiders mera strikta neutralitet förmärkts, framhåller förf. Han tror

dock på nya försök att genom internationell solidaritet i folkförbundets anda bekämpa kriget. På grund av de gjorda erfarenheterna måste en förutsättning då vara, att det föreligger en moralisk vissnet för att fördraget verkligen kommer att tillämpas i avsedda fall; en icke mindre förutsättning »torde vara, att fördraget blir universellt eller i varje fall omfattas av ett fullständigt övervägande antal stater». Den alternativa tanken, att alla »neutrala» stater enligt någon uppställd, allmänt vedertagen folkrättsregel skulle vid ett krig vara skyldiga att inskrida mot angriparen-fridstöraren, tvivlar förf. på, dels därför att det gamla neutralitetsbegreppet därmed faktiskt skulle upphävas och dels därför att även en sådan »neutralitetsrätts» tillämpning knappast vore möjlig utan en fördragsorganisation. Det skulle enligt d:r Gihl vara alltför riskabelt att inaugureras en ny praxis av ifrågavarande slag, ty därmed skulle århundradens mödosamma arbete med att uppbygga ett neutralitetsbegrepp gå förlorat.

Den tredje skriften i serien, överste *K. A. Bratts En värld i vapen*, har samma aktualitetsvärde. Den bjuder läsaren först en koncis och väldokumenterad historisk redogörelse för nedrustningen efter världskriget och den hetsande upprustning, som kan sägas ha tagit sin början, när Tyskland den 16 mars 1933 proklamerade sin »Wehrhoheit». Därefter följer i olika kapitel en karakteristik av stormakternas krigsmakter i stora drag.

Att exakt ange dessas militära maktmedel har givetvis sina stora svårigheter bl. a. på grund av den sekretess, som omgiver alla förändringar av krigsmakten, och på grund av den alltjämt fortgående upprustningen. Vad som är riktigt i dag, kan vara felaktigt i morgon. Av intresse synes dock vara att göra en sammanställning av de uppgifter, förf. lämnar rörande de tre försvarsgrenarna: armé-, sjöstrids- och flygstridskrafter.

Arméstridskrafterna.

Land	Antal divisioner	Anmärkningar
Tyskland . . .	51	Därav 5 motoriserade, 3 bergs-, 4 lätta och 5 pansardivisioner; dessutom armé- och armékårtrupper.
England . . .		Icke närmare angivet; 160,000 man i reguljära armén.
Frankrike . . .	23	Därav 7 mekaniserade, 2 nordafrikanska och 1 kolonialdivision; dessutom 5 kavalleri-, 3 stridsvagns- och 4 artilleribrigader samt 2 brigader ingenjörtrupper.
Sovjetunionen .	94	Dessutom 31 kavalleridivisioner och 21 mekaniserade brigader.
Italien	61	Därav 3 »snabba» divisioner bestående av kavalleri och pansartrupper, 2 motoriserade och 5 bergsdivisioner.
USA.		Icke närmare angivet; 180,000 man i reguljära armén.
Japan	17	Dessutom 4 kavalleri- och 4 tunga artilleribrigader.

Sjöstridskrafterna.

Land	1938/1939		1941	
	Antal enheter	Tonnage ton	Antal enheter	Tonnage ton
Tyskland	132	240,000	217	475,000
England	479	1,372,000	614	1,905,000
Frankrike	239	586,000	319	799,000
Sovjetunionen	269	277,300	?	?
Italien	388	496,000	420	705,100
USA	431	1,296,000	512	1,599,000
Japan	284	868,000	303	1,002,000

Flygstridskrafterna.¹

Land	Bombplan	Jaktplan	Spaningsplan
Tyskland	1,800	700	500
England	1,100	700	500
Frankrike	800	600	600
Sovjetunionen	1,500	1,200	1,500
Italien	1,000	800	500
USA	Icke närmare angivet		
Japan	2,600		

I sitt förord framhåller förf., att en omräkning av rustningskostnaderna av vissa skäl icke låtit sig göras. Erkännas måste, att det är synnerligen svårt att komma till rätta med budgetsiffror. Dock synes det, som om rustningskostnaderna kunnat angivas i % av totala budgeten; då säga de så ofantligt mycket mera.

Det är svårt att draga gränsen för, vad som menas med stormakt. Polen räknas ej till dessa, men det har dock en folkmängd på mellan 34 och 35 millioner, dess armé består i fred av 30 infanteridivisioner om i regel 3 infanteri- och 1 artilleriregemente, 13 kavalleribrigader jämte armétrupper, dess flygvapen är långt ifrån oansenligt (1,300 à 1,400 flygplan), omkring 32 % av statsutgifterna anslås för försvarsändamål, en målmedveten rationalisering av krigsmakten pågår, vilken tager sig uttryck i modernisering och stärkande av beväpning och utrustning, en produktionskraftig industri har skapats o. s. v.

Sedan överste Bratts skrift utgivits, har Tjeckoslovakiet till största delen uppslukats av Tyskland. Det har sitt stora intresse att komplettera den med några uppgifter om Tjeckoslovakiets försvar.

Tjeckoslovakiets arméorganisation omfattade före den tyska ocku-

¹ Approximativa siffror; början av år 1939; reservflyg och marinflyg ej inräknat.

pationen av Sudetområdena och införlivandet av vissa smärre områden med Polen och Ungern 7 armékårer med sammanlagt 17 infanteridivisioner — var och en bestående av tre infanteriregementen och en artilleribrigad (ett lätt fältartilleriregemente och en tung artilleridivision) — 4 kavalleribrigader, en pansarbrigad om tre stridsvagnsregementen, ett talrikt arméartilleri jämte specialtrupper. Sannolikt torde denna organisation efter septemberkrisen minskats något. 4 armékårer (10 infanteridivisioner) voro förlagda till Böhmen och Mähren. Flygstridskrafterna, 6 flygregementen, omfattade år 1937 i 1. linjen omkring 240 spanings-, 270 jakt- och 140 bombplan samt i 2. linjen omkring 750 plan eller tillsammans omkring 1,400 plan och torde i september 1938 ha uppgått till en högre siffra.

Den tjeckiska arméns beväpning måste anses såsom utmärkt och landets rustningsindustri (bl. a. Skoda-verken) tillgodosåg väl krigsmaktens behov.

Vid den tjeckoslovakiska republikens upplösning i mars detta år upplöstes dess krigsmakt och kommer sannolikt icke att ens återupprättas som ett led i den tyska. Före sammanbrottet torde en del krigsmateriel ha förts utanför landets gränser, men huvuddelen föll med all sannolikhet i tyskarnas händer. Genom införlivandet av Böhmen och Mähren med Tyskland har dess rustningsindustri fått ett icke oväsentligt tillskott.

»En värld i vapen» ger en skrämmande inblick i, hur det ena landet efter det andra organiseras om till ett folk i vapen, hur hela nationen militäriseras och samhällslivet förberedes för det totala kriget.

Aqt.

Engelsk-tysk handelskonkurrens. I den upphetsade tid, i vilken vi nu leva, då frågan om fredens ödestimma stundom synes vara oroväckande nära, kunde det vara frestande att söka psykologiskt penetrera de faktorer, vilka anses böra med nödvändighet medföra en våldsamt och civilisationen skakande urladdning. För några år sedan, då det spanska inbördeskriget bröt ut, talade man gärna om olika ideologier såsom huvudorsaken till krig, men den tyska och italienska expansionen har visat att ekonomiska intressen, strävan efter Grosswirtschaftsraum och tillgång till råvaror, alltjämt utgöra drivkraften och äro värdemätare vid tagande av politiska risker. Kampen om handelsvägarna är troligen fortfarande avgörande. Med denna utgångspunkt skall här göras ett försök att diskutera den ekonomiska betydelsen för England av den tyska expansionen i Europa.

Sedan de tyska försöken åren 1933 och 1934 att öka handelsutbytet med England och Frankrike med hjälp av kraftiga exportpremier misslyckats och i viss utsträckning resulterat i en ökning av tyska skulder och sedan en liknande attack mot Brasilien gjort Tyskland till gäldenär även till detta land med mycken liten möjlighet att återgälda skulderna eller förskaffa sig politisk kontroll, ha de tyska intressena liksom före kriget riktats mot sydost. Det är av intresse att

konstatera, att Tysklands andel i Rumäniens, Ungerns, Jugoslaviens och Bulgariens utrikeshandel har stigit kontinuerligt, sedan national-socialismen kommit till makten, medan däremot de demokratiska staternas andel minskats, varvid dock England drabbats relativt lindrigt. England har sålunda t. o. m. lyckats förbättra sina positioner uti Jugoslavien och Grekland, medan däremot särskilt Bulgariens utrikeshandel numera till nära 60 % är beroende av tysk marknad. Även om det mycket diskuterade tysk-rumänska handelsavtalet synes vara ett streck i räkningen för England, måste dess ekonomiska betydelse från engelsk affärssynpunkt vara relativt ringa, enär det engelskt-rumänska handelsutbytet år 1938 understeg 5,2 millioner pund.

Den tyska politiska expansionen har även en annan aspekt. Genom gällande avtal mellan Storbritannien och Tyskland har Tysklands import från Storbritannien fixerats till 55 % av dess export till samma land, varvid 45 % återstå för återbetalning av tyska skulder till brittiska kreditorer. Detta betyder, att inkorporerandet av nya områden för Tyskland medför en relativ minskning av den brittiska exporten till detta speciella område, om denna överstigit 55 % av den engelska importen därifrån.

Tyskland är numera det land, som förser England med mer varor än något annat land i Europa, ett faktum, som blivit särskilt viktigt under de senaste åren, då den engelska reexporten till Tyskland i mycket stor utsträckning avtagit. Det är intressant att konstatera, att Danmark är nära nog lika stor leverantör till England som Tyskland och dessutom en god kund till England. Dock är Danmarks utrikeshandel i stort sett triangulär i så måtto att det använder en del av överskottet från sin »gynnsamma» handelsbalans med England till inköp av varor huvudsakligen från Tyskland, och det är ovisst, när dessa danska överskottspund komma att riktas mot engelska varor. Livliga förhandlingar synas dock enligt uppgifter i engelsk press föras mellan engelska och danska industridelegater för att öka handelsutbytet mellan länderna, vilket huvudsakligen är avsett att giva England större relativ andel i Danmarks import. Detta förhållande skulle kunna medföra en viss ekonomisk influens från engelsk sida å Danmarks politik i olika avseenden och en ännu icke uttalad garanti för hjälp vid eventuellt oprovcerat angrepp från andra länder mot Danmark. Detta måste i sin tur i viss mån öka Danmarks möjlighet att även i en eventuell kommande så gott som total konflikt förbli neutralt, då Danmark givetvis i så fall ej kan giva garantier för vare sig ekonomisk eller militär hjälp åt någon annan makt vid ett krigsutbrott. Vårt eget land intager ej en så gynnad ställning i den engelska handelsstatistiken som vårt södra broderland, men vi betyda dock från engelsk synpunkt avsevärt mer än hela Sydosteuropa, vilket ger oss goda ekonomiska relationer till England, utan att ha berett oss en så framträdande plats i Englands ekonomiska sfär att kontroll även över oss har blivit ett livsintresse för England.

Det är av visst intresse att konstatera, att den stora ökningen i Tysklands export till Donau- och Balkanländerna i allmänhet ej skett

på Englands bekostnad. Det är andra demokratiska stater, som av olika orsaker blivit lidande. Vad exporten från de sydösteuropeiska länderna beträffar har visserligen Tyskland mer och mer börjat framstå som deras avgjort viktigaste kund, men i Rumäniens och Ungerns handelsutbyte ökade England under år 1938 sin relativa andel. De sista månadernas politiska händelser i Centraleuropa komma dock naturligtvis att kraftigt öka handelsutbytet mellan Tyskland och Sydösteuropa, vilket i längden måste ske på bekostnad av England antingen absolut i form av minskat kvantitativt utbyte eller relativt i förhållande till Tysklands andel.

Om vi göra det tankeexperimentet, att Englands handel med Sydösteuropa ginge helt förlorad, skulle England i runt tal räknat endast mista en exportmarknad, till vilken den nu säljer för omkring åtta millioner pund om året, samt en importkälla, varifrån det hämtar varor för omkring sexton millioner pund. Detta visar, att problemet från rent ekonomisk synpunkt är övervärderat och att England knappast skulle kunna väntas vidtaga kraftåtgärder för att rädda denna marknad, om det ej vore av strategiska skäl. Det är nämligen, för att endast taga ett av länderna, föga angenämt för engelsmännen, att den rumänska marknaden bindes alltför hårt vid den tyska, ty de tyska kapitalinvesteringarna kunna medföra ett sådant faktiskt beroende, att Rumänien vid ett eventuellt krig kan intvingas på tysk sida eller förmås att mot långfristig kredit fortsätta exporten till Tyskland av olja och jordbruksprodukter. Därtill kommer, att engelsmännen ej kunna veta, var gränsen går för Tysklands Lebensraum och Grosswirtschaftsraum. Fältet ligger öppet för gissningar och det är kanske troligt, att den i tysk spekulation ligger avsevärt bortom Bagdad, varvid ej blott ett starkt ekonomiskt utan även ett starkt politiskt hot är riktat mot det brittiska imperiet. Skulle däremot endast handelsintressena vara avgörande, är problemet för England lättare att lösa. Sydösteuropas handel skulle då ej riktas enbart mot Tyskland, ty det skulle medföra en alltför otillfredsställande varuförsörjning. Och det vore alltid möjligt att köpa Balkanländernas produkter, om betalningsvillkoren äro bättre än de, tyskarna erbjuda, eller i sämsta fall från ett reexporterande Tyskland.

Av skadeståndsbetalningarna hade Tyskland lärt den läxan, att enda sättet att vara i stånd att exportera sådana varor till andra länder, som dessa under ekonomiskt lönande förhållanden själva kunna framställa, är att förbli dessa länders gäldenär. I internationell handel ligger den ekonomiska makten ej sällan på gäldenärens sida och politiskt inflytande åtföljer ofta ekonomisk makt. Tyskland befann och befinner sig fortfarande i ett svårt dilemma på grund av den relativa bristen på födoämnen och råmaterial, en brist, som accentueras av upprustningsprogrammets stora andel i den tyska hemmamarknadsindustriens produktionsresultat. Såväl den fortgående militariseringen som fyraårsplanens autarkiska strävanden ha fullständigt förtagit en normal verkan av stegringen i index för hemmamarknadsindustriernas produktion, vilket med 1928 som basår nådde sin

första topp 1929 med 101,1 för att under 1932 sjunka till 54, varefter det kraftigt stegrats till 111,1 för år 1936 och 119,1 år 1937. Stegringen fortgår allttjämt. Index för exportindustriens produktion ligger däremot avsevärt under 1929 års nivå, varför det är lätt att förstå, att Tyskland skulle ha kunnat bli en utomordentligt viktig faktor i det allmänna framåtskridandet, om det i stället inriktat eller kunnat inrikta sig på exportindustri, och att en synnerligen gynnsam behovstillsfredsställelse skulle ha kunnat ernås, för alla i en sådan handel ingående.

För Tyskland stodo två vägar öppna att likvidera importerade varor och att säkerställa införselkällor. Den ena möjligheten var den vanliga att betala kontant i främmande valuta eller guld till världsmarknadspriser, den andra att söka utnyttja valutapolitiska trollkonster i avsikt att åstadkomma direkt varuutbyte, varvid Tyskland givetvis måste vara berett att betala något högre pris. Kontantbetalning i fria valutor var ett knappast praktiskt alternativ, då det gällde likvidering av mera betydande import, och Tyskland betalade därför i spärrmark till för säljaren förmånliga priser. Såsom i ett föredrag inför institutet för International Affairs i London sistlidne januari och i den därefter följande diskussionen framhölls, medföra de av tyskarna erbjudna höga priserna särskilt å spannmål en korresponderande stegring i levnadskostnaderna och produktionskostnaderna inom boskapsskötseln, vilket i sin tur i det långa loppet måste försvåra exporten till andra länder och göra den tyska marknaden till den enda lönande. Enär Tyskland numera framstår såsom Sydosteuropas bästa kund, har det även lyckats förskaffa sig starkt inflytande på den monetära politiken i därvarande länder och därvid förmått uppnå en konstant övervärdering av sin egen valuta, vilket underlättar betalandet av priser överstigande världsmarknadens. I själva verket köper Tyskland praktiskt sett så billigt från ifrågavarande länder, att det är i stånd att reexportera icke oväsentliga kvantiteter till låga priser, varigenom det både förstör marknaden för de producerande länderna och förskaffar sig främmande valuta, något som underlättar inköp av sådant råmaterial, som ej kan erhållas annat än mot kontantbetalning i fria valutor eller guld.

Som Tyskland sedan flera år tillbaka haft en passiv handelsbalans gentemot Donau- och Balkanstaterna, måste naturligtvis ett hemtagande av de i Tyskland infrusna krediterna åstadkommas på ett eller annat sätt. De mest tendensiösa skildringar i engelska facktidsskrifter ha sökt illustrera, hur Tyskland lyckats påtvinga sina kreditorer skrivmaskiner och omoderna vapen samt t. o. m. olika slag av Ersatzvaror. En mera sansad opinion avvisar dock dylika påståenden, ty det är otänkbart, att även den allra svagaste nation i längden skulle kunna tvingas vidbliva en handelsförbindelse, som endast eller till huvudsaklig del ger den varor, som den ej önskar eller ej kan använda ens för reexport. Självklart skulle handelstraktater ej slutas mellan Tyskland och de ifrågavarande staterna, om ej ömse-sidiga fördelar stode att vinna. Om Tyskland blott med politiska

maktmedel kunde förmå dem att acceptera ett ofördelaktigt handelsavtal, så skulle snart handelsutbytet av valutatekniska skäl snart avtaga. Såsom förut antytts baseras betalningarna på spärrad valuta, som endast har köpkraft i det egna landet. En rumänsk affärsman betalar och erhåller likvid i sin egen valuta till eller från ett särskilt av statsmakterna kontrollerat växelinstitut. Från de privata affärsmännens synpunkt har detta ungefär samma verkan som kontantbetalning, men om exporten blir alltför hög i jämförelse med importen, vilket är aktuellt i dessa länders varuutbyte med Tyskland, måste utbetalningarna genom statsverkets försorg till det egna landets exportörer i längden ha samma verkan som en inflation. En dylik verkan måste förr eller senare antingen utplåna betydelsen av den tyska markens övervärdering eller medföra en devalvering. I bägge fallen skulle resultatet bli att bättre konkurrensmöjligheter uppstode på andra marknader än den tyska.

Om Tyskland skulle söka uppnå en liknande handelspolitisk övermakt i norra Europa, som det förvärvat sig i sydöstra, blir faran för den engelska utrikeshandeln avsevärt större. Handelsutbytet mellan de skandinaviska länderna och England nådde under 1938 i det närmaste upp till 109 millioner pund, och som bekant gör England omfattande försök att öka sin export till dessa länder, vilket, om avsikten bli verklighet, torde förhindra tysk exportexpansion i denna riktning, såvida ej världshandeln mot all förmodan helt generellt skulle öka. Däremot har Tyskland säkerligen erhållit ett mycket starkt försprång på den spanska marknaden, varvid även ideologiska motiv spela fördelar i tyskarnas händer.

Hittills har här huvudsakligen sysslats med följderna för England av Tysklands försök att säkerställa sin import och svårigheter att likvidera denna. Större och allvarligare problem erbjuda de tyska strävandena att expandera exporten. Engelsmännen tala därvid gärna om »fair» och »unfair» konkurrens, varvid de sällan sträcka sig längre i välvilja än till att beteckna en viss exportstimulerande åtgärd såsom »not unfair». Såsom »unfair» måste förnuftsmässigt varje oekonomisk konkurrens betecknas, särskilt om den — utan att kunna hänföras till en av produktionstekniska skäl lönande dumping — tar formen av ett ej blott tillfälligt försäljande av varor avsevärt under produktionskostnaderna, en metod som en diktatoriskt styrd stat kan tillgripa i avsikt att förvärva främmande valutor. Såsom unfair konkurrens måste likaledes anses återförsäljandet av importerade varor till lägre pris än inköpspriset. En sådan konkurrens kan ej mötas annat än genom en samförståndslösning mellan de intresserade parterna, innebärande att produktionskostnaderna skola bestämma priserna. I mitten av mars detta år, samtidigt som Tyskland chockerade världen, pågick i Düsseldorf förhandlingar mellan ledarna för tyska och engelska industriorganisationer, varvid som programpunkt för avtal uppställdes och accepterades den principen, att export måste vara lönande från ett rent ekonomiskt betraktelsesätt.

Ett mera praktiskt problem upprullar tyskarnas flitiga bruk av

premier och rena subsidier till för export arbetande industrier. Detta måste betraktas som ett särskilt och mycket intressant slag av inflation, vilken icke har den normala effekten att framtvinga tvångssparande till det egna landets förmån utan i stället framkallar ett tvångssparande till förmån för importörer i främmande länder. Om tyskarna fortsätta att subsidiera sina exportindustrier i avsikt att göra dem konkurrenskraftiga, torde ingen annan möjlighet kvarstå för England än att självt börja subsidiera industrier i samma syfte. I ett demokratiskt land måste detta medföra avsevärda svårigheter, då ju likhet i betingelser för samtliga fabrikanter är ett önskemål, som statsmakterna ha att i möjligaste mån tillgodose. Det torde nämligen vara nära nog otänkbart att subsidiera vissa industrier inom en viss grupp och ej de övriga, särskilt om produkterna äro av karaktär att kunna substituera varandra. Möjligen kan man gå en annan väg och understödja alla industrier, som exportera till vissa länder, under förutsättning att dessa industrier ej inbördes konkurrera med varandra eller inbördes ha prisöverenskommelser. En sådan radikal åtgärd har diskuterats i England, men betraktas givetvis som en sista nödfallsutväg.

Vid det nyssnämnda mötet i Düsseldorf sökte de engelska representanterna undersöka möjligheterna till handelsavtal av vanlig karaktär med tyskarna, antingen generellt för båda ländernas hela industri eller mera speciellt för vissa industrigrenar. Man hoppades in i det sista, att åtminstone kunna uppdelade exportmarknaden. I det huvudsakliga programmatiska och t. v. föga betydelsefulla avtal, som blev mötets resultat, finnes en generell klausul, förordande att försök skola göras att förmå individuella industrigrupper att upprätta specialavtal i avsikt att uppdelade marknaden. Denna punkt utgör ett komplement till det skäligen självklara uttalandet i avtalets början, att ökad export är fördelaktig för såväl England som Tyskland.

Economist rekommenderade den 5 november 1938 England att liksom Tyskland offerera inköp av ett lands hela produktionsresultat av en viss vara i den mån detta någorlunda skulle kunna förutses, t. ex. hela skörden av ett visst sädeslag. England skulle därvid kunna erbjuda lägre priser än Tyskland — detta med hänsyn till de förmåner fria pund sterling erbjuda framför spärrade tyska mark — och samtidigt säkra en viss exportmarknad direkt eller triangulärt i förhållande till ett sådant land. Härvid förutsattes givetvis ett intensivt samarbete mellan engelska importörer eller mellan statsmakterna i England och dessa, varvid en utbyggnad av organisationsväsendet torde bli nödvändig.

Slutligen må här ytterligare en utväg att öka exporten anges, nämligen den många gånger prövade kreditexpansionens. Ända sedan 1926 har det s. k. Export Credits Guarantee Department bistått brittisk export genom att finansiera krediter på i runt tal 180 millioner pund, varav ungefär en fjärdedel faller på 1938. Genom en ny lagstiftning har denna institution fått sina befogenheter ökade, så att den nu vid varje tillfälle är i stånd att garantera krediter på 75 mil-

lioner pund avseende såväl hemmaindustriens produkter som återförsäljning av importerade varor. Nyligen har ett speciellt för Turkiet avsett lån beviljats, som huvudsakligen skall användas för att öka den engelska exporten dit, och allvarligt har övervägts liknande lån bl. a. till Rumänien.

S. H—n.

Den belgiska krisen. Då i början av mars det belgiska parlamentet upplöstes, kom detta knappast som en överraskning. Ända sedan slutet av förra året rådde permanent regeringskris, och lämpligheten av nyval diskuterades sedan länge.

Strängt taget kan man säga, att kristillstånd rått ända sedan valen i maj 1936, då ett nytt parti, Rex, erövrade ej mindre än 21 mandat i kammaren.¹ Rexisterna voro närmast fronderande katoliker, och deras framgångar gingo ut över moderpartiet. Den relativa majoriteten i kammaren övergick till socialisterna, vilkas inflytande i van Zeelands nya trepartiregering till katolikernas förtrytelse blev högst betydande. Rivaliteten mellan de bägge partierna tog sig dock till en början ej så starka uttryck, då alla regeringspartierna enades i kampen mot Rex, som de betraktade som en fara för den demokratiska regimen. Valduellen van Zeeland—Degrelle i april 1937 blev en lysande framgång för den förre. Men det var en Pyrrhusseger, då van Zeeland under valkampanjen måst göra utfästelser om eftergifter till flamländarna och om avsevärda skattelindringar. De senare genomfördes omedelbart. De förra infriades i juni genom den stora amnestin till de landsförrädiska »aktivisterna», ett steg, som i högsta grad undergrävde van Zeelands prestige. På hösten 1937 föll denne offer för den personliga förtalskampanj, som rexisterna med en del taburettsjuka katolikers benägna bistånd förde. Efter en långvarig kris lyckades liberalernas grand old man, Janson, i november bilda en ny trepartiregering, som dock redan i maj 1938 tvangs att avgå av betydande finansiella svårigheter, skapade av den försämrade konjunkturen, som van Zeeland ej förutsett då han avgav sina vallöften. Jansons brorson, socialisten Spaak, lyckades på rekordtid sätta en ny trepartikoalition på fötter. Dess sammanhållning sattes snart på hårda prov. Spaaks katolska kolleger påyrkade en sträng sparsamhetspolitik, som hans partivänner motsatte sig. Våldsammare blevo striderna kring Burgos, vars erkännande katolikerna krävde. Spaak gick personligen på deras linje men desavouerades av sitt parti. Efter ett par månaders kris (november—december) avled hans främste motståndare, Vandervelde, varpå Spaak skyndade att sända en representant till Burgos samt ombilda sin regering (i slutet av januari) för att på allvar ta itu med de finansiella och ekonomiska problemen. Men han råkade ur askan i elden: en svår kris i den flamländska frågan bröt ut.

I en artikel i Svensk tidskrift (årgång 1937, s. 495 o. f.) framhölls, att efter kriget avståndet mellan flamländare och valloner blivit allt

¹ Jfr denna tidskrift, årgång 1936, s. 735 o. f.

större och att en lagstiftning genomförts, som språkligt klyver landet i två »regioner». På sistone ha de flamländska extremisterna öppet visat federalistiska tendenser. De moderatare flamländarna taga visserligen avstånd från dessa men kräva i stället »kulturell autonomi», en dunkel term, vars innebörd närmast synes vara, att flamländarnas kulturella angelägenheter skola få handläggas endast av flamländare. I den kulturella autonomins namn krävdes bl. a. exklusivt flamländska vetenskapliga akademier, vilka också invigdes i januari detta år. Denna eftergift väckte en viss liberal opposition, som växte till en orkan, då det visade sig att bland de nyutnämnda akademikerna befann sig en doktor Martens. Denne, som under kriget tillhört aktivisterna, hade 1920 in contumaciam dömts till döden för högförräderi. Han hade senare amnestierats, men att en landsförrädare erhöll den högsta vetenskapliga utmärkelse, en belgare kan eftersträva, framkallade en våldsam indignation ej endast i det liberala partiet utan även hos många katoliker och socialister och allra mest hos krigsveteranerna, vilka också manu militari meddelade Spaak sin uppfattning. Parlamentet å sin sida gillade visserligen utnämningen men med så knapp majoritet, att Spaak ansåg sig böra avgå. Den följande krisen komplicerades av att liberalerna ställde som *conditio sine qua non* för fortsatt medverkan i regeringen, att Martens skulle frantagas sin värdighet, vilket flamländare av alla läger motsatte sig under framhävande av att det hela vore en rent flamländsk angelägenhet, som ej anginge resten av landet. Slutet blev, att katoliken Pierlot bildade en katolsk-socialistisk koalition, som sökte en kompromissformel i »affären Martens» mot vederlag av högst betydande eftergifter till flamländarna: i den kulturella autonomins namn utlovades undervisningsdepartementets klyvning i två, dock under en gemensam minister. Men innan parlamentet ännu hunnit taga ställning till Pierlots program, uppstod en ny schism. Den ekonomiska krisen har allt hårdare drabbat Belgien (f. n. finnas 180,000 arbetslösa anmälda). Finansministern (»teknikern» Gutt) förordade sparsamhet och sänkning av statliga löner och pensioner; socialisterna, som fruktade, att dylika åtgärder skulle draga med sig en sänkning av arbetarnas levnadsstandard, lämnade regeringen.

Tydligt var, att liberalerna önskade framtvinga parlamentsupplösning på affären Martens, och att socialisterna inför möjligheten av nyval (sådant skulle under alla omständigheter äga rum våren 1940) ej ville engagera sig i en deflationistisk politik. Av omöjligheten att bilda ny regering såg sig konungen i början av mars föranlåten att utlysa nyval. Beslutet åtföljdes av ett offentligt brev från monarken, vari denne uppmanade sina landsmän att utse ett parlament, som på en gång innebure en stärkning av den nationella enheten och kunde giva en ny regering ett stabilt underlag (sedan valen 1936 har Belgien haft fem regeringar och på det sista året förbrukat fyra finansministrar!). Konungen kritiserade också i kärva ordalag de oseder, som sedan en tid gjorde sig breda i det politiska livet: regeringar utan klart utstakad kurs; bristande aktning för konstitutio-

nens bokstav och anda; utomparlamentariska sammanslutningar hade tillvällat sig inflytande på regeringarnas tillkomst och avgång; konungen ställdes stundom inför ett fait accompli utan möjlighet att göra sitt inflytande gällande (en mycket genomskinlig anspelning på Martens' utnämning). Den utrikespolitiska situationen vore sådan, att en uppräckning måste ske.

Detta brev angav några av temata i valstriden, där flertalet partier anslö sig till konungens synpunkter. Mellan borgerliga och socialisterna stod striden ganska het; de förra angrepo »marxismen» och socialisternas »regeringsoduglighet», och de senare sökte samla massorna mot »reaktionen» under parollen: »ingen deflation». Men det viktigaste momentet var naturligtvis, att för första gången i landets historia ett val skedde på en fråga, som rörde förhållandet mellan Belgiens bägge folk. Med utgångspunkt från fallet Martens diskuterades också den flamländska frågans olika aspekter. Debatten skiftade dock i någon mån karaktär efter tyskarnas ockupation av Tjeckoslovakiet, vilken gav anledning till farhågor främst för Eupen och Malmédy, som Belgien fått 1919 och där de tyska separatisterna (»Heimattreue Front») hetsade mot Belgien och krävde Anschluss. Parollen blev nationell enighet och — även för de katolska flamländarna — front mot de flamländska separatisterna.

Valet ägde rum den 2 april. Resultatet blev: katoliker 73 (+10), liberaler 33 (+10), socialisterna 64 (—6), rexister 4 (—16), flamländska nationalisterna 17 (+1), kommunister 9 (±0) samt fristående 2 (+1).¹

Mest frapperar otvivelaktigt Rex' nästan totala försvinnande. I sig självt var detta ej direkt överraskande, då redan valet 1937 och än mer kommunalvalen i oktober 1938 visade en betydande tillbakagång. Orsakerna härtill äro ej svåra att finna. Partiet kan för åren 1936—39 uppvisa en vacker provkarta på politisk enfald, parlamentarisk inkompetens och inre splittring. Vidare råkade Rex, som framträdde som ett katolskt parti, ut för malören att (1937) se sina »metoder likaväl som sin doktrin» fördömda av den belgiska kyrkans primas. Slutligen torde även den utrikespolitiska situationen ha spelat in: Rex, som uppträtt med anspråk att vara det enda i eminent mening nationella partiet, har haft nära förbindelser med såväl nazismen som framför allt fascismen; om man får tro en av Degrelles f. d. förtrogne, har ledaren också mottagit avsevärda penningssummor av Mussolini. Socialisternas tillbakagång torde ej minst förklaras av den inre oro och splittring, som härskar inom partiet och till vilken det blir anledning återkomma längre fram. Ur valet ha det katolska och framför allt det liberala partiet gått som segrare. Till det senare torde särskilt ha bidragit, dels att Rex tidigare vunnit sina anhängare huvudsakligen bland valloner och brysselbor som nu säkerligen tilltalades av liberalernas ståndpunkt i språkfrågan, dels att dessa under ledning av f. d. försvarsministern Devèze — en utmärkt talare och en av Belgiens verksammaste patrioter, som 1932—36 återuppbyggde

¹ Senatsvalen äro ännu ej avslutade.

landets försvar — avsvurit sig sin forna antiklerikalism. Att märka är, att socialisterna, trots att en av deras ledare före valet övergick till kommunisterna, förlorat sina mandat ej till dessa utan till de borgerliga partierna. Ur politisk och social synpunkt kan valet sålunda betecknas som en de moderatas seger.

I nationalitetsfrågan är läget vanskligt att bedöma. Sant är visserligen, att de flamländska nationalisterna (som sträva mot Flanderns förening med Holland via en belgisk federativstat) ej vunno mer än ett mandat — för dem, som förneka rörelsens betydelse, må inom parentes påpekas, att de i de fyra flamländska provinserna inneha 15 av 78 mandat. Men denna i jämförelse med 1936 blygsamma framgångs betydelse som tecken på stagnation får ej överskattas. Å ena sidan gjorde naturligtvis den tillfälliga utrikespolitiska konstellationen det i hög grad farligt att hylla separatistiska ideal; en stor del av de övriga partiernas propaganda riktades också främst däremot. Å andra sidan är att märka, dels att det är mycket svårt att skilja många katolska flamländare från nationalisterna, dels att alla de katolska och socialistiska flamländarna ytterligare skärpt sin ståndpunkt genom att i detta val yrka på kulturell autonomi. Och detta krav övergävo de ej efter den 15 mars: tvärtom påpekade de att dess förverkligande skulle i hög grad stärka flamländarnas lojalitet mot den belgiska staten och därmed dennas moståndskraft inför ett utländskt hot. Så till vida har nationalitetsfrågan dock förenklats som att Martens själva valdagen frivilligt lämnade akademien, och därmed en anledning till konflikt bortfallit. — I förbigående må påpekas, att Heimattreue Front i Eupen och Malmédy trots verksamt stöd från Tyskland endast lyckades bevara status quo (d. v. s. 45 % av rösterna mot 55 % för de »probelgiska» partierna).

Slutligen gällde valet en uppryckning av regimen. Konungens brev tolkade på denna punkt känslorna hos den mycket starka strömning — av vilken Rex från början var en extrem yttring — som kräver en »statsreform». För flertalet torde en dylik innebära en starkare ställning för exekutiven och ett större mått av självbehärskning hos parlamentet (som bör inskränka sig till sina väsentliga uppgifter: votera budget och lagar samt utan närgånget granskande av alla detaljer kontrollera regeringens allmänna politik) samt ett visst mått av decentralisering m. m.; det framhålles, att en återgång till sundare vanor och större stabilitet måste ske, om regimen ej skall råka i total diskredit. — Det återstår att se, om det nya parlamentet kan fylla denna ytterst viktiga uppgift.

Rent siffermässigt kan man konstatera, att läget i jämförelse med 1936 så till vida förbättrats, som att nu tvenne tvåpartikoalitioner äga majoritet i kammaren: katoliker—socialister, vilken möjlighet fanns även 1936 men som torde ha få chanser efter den första Pierlotska ministärens misslyckande, samt katoliker—liberaler, som 1921—35 med ett enda, kort avbrott styrde landet. Den senare kombinationens majoritet är emellertid mycket knapp: 106 röster mot 96. Och det är att märka, att av dessa 106 ett ej obetydligt antal i vissa frågor

stå socialisterna nära. Koalitionen förefaller med andra ord svag, och det parlamentariska läget synes snarast kräva en trepartiregering, även om förhållandena 1935—39 visa, att en sådan rymmer många svaghetsmoment, främst motsättningar mellan konservativa och radikala samt mellan flamländare och valloner.

Pierlot, som åter fick uppdraget att bilda ny regering, sökte naturligtvis få till stånd en trepartikoalition, vilket också efter långvariga och svåra förhandlingar lyckades på f. m. den 17 april. Samma eftermiddag inlämnade regeringen sin avskedsansökan. Spaak hade hoppats få sitt parti med sig, men partikongressen, som samlades just den 17, avböjde med ganska stark majoritet samarbete med de borgerliga.

Det är överhuvud taget bland de allvarligaste momenten i den belgiska krisen, att det fördom så starka arbetarpartiet sedan några år lider av inre motsättningar i flera plan. Vad ideologien angår, hävda de Man och Spaak mot Vanderveldes relativt ortodoxa socialism, med dess skarpa betonande av klasskampsmomentet och internationalismen, vad de kalla »den nationella socialismen», som vill ersätta klasskampen med klassamverkan i en demokratisk samling samt starkt understryker den nationella faktorns vikt. Språkfrågan hotar splittra partiet. Sedan några år tillbaka avteckna sig allt klarare två block, ett mindre, flamländskt, framför allt praktiskt inriktat och därför anhängare av medverkan i regeringen, och ett större, vallonskt, mer principfast och känslbetonat och som synes trivas bäst i opposition. Såväl i fråga om Burgos som nu beträffande Pierlots ministär har partiet i huvudsak röstat valloner mot flamländare. Slutligen kan man också tala om en ledarkris. Under de senaste åren har partiets ledare sedan fyrtio år — Vandervelde, teoretikern och politikern, Anseele, organisatören, och Destrée, eldsjelen och folktribunen — gått bort. Den nya generationen — de Man, teoretikern och ekonomen, samt Spaak, politikern — har ännu ej hunnit att i samma grad få partiets förtroende, allra helst som deras nya, ovan antydda doktrin ej genomsyrat de djupa lederna. En viss rivalitet föreligger obestriddligen mellan de Man och Spaak, medan Vandervelde, »le Patron» som han kallades, var oomstridd. Mellan Vandervelde och Spaak, bägge högt begåvade män, finnas väsentliga olikheter. Den förre förenade fasthet i och trohet mot grundåskådningen med smidig anpassning efter dagens skiftande möjligheter. Den senare äger egentligen bara den sistnämnda styrkan; sin åskådning — i den mån han äger någon — har han fått av de Man. Vandervelde hade under hela sin politiska bana ett patos: bevarande av proletariats och partiets enhet; flere gånger offrade han sin personliga övertygelse för att ej stöta bort radikalerna. Spaak har haft en rekordsnabb utveckling: ännu vintern 1934—35 ledare för den radikala falangen inom partiet, blev han våren 1935 konungens minister och enligt ryktet snart hans förtrogne; under det senaste året har han upprepade gånger visat benägenhet att av taktiska skäl söka dra det egna partiet över till den katolska linjen (även i en för de socialistiska känslorna så vä-

sentlig fråga som Burgos). Under dylika förhållanden är det naturligt, att en stark opinion inom partiet önskar, att det skall förbli i opposition till dess att det återfunnit sin enighet och styrka.

Sedan trepartikoalitionen gått i kvav, återstod för Pierlot endast att göra en tvåpartiregering (sex katoliker, fyra liberaler och tre »tekniker»). Då detta skrives, har denna ännu ej framlagt sitt program. Sannolikt möta svårigheter främst i språkfrågan, då liberalerna icke torde vara sinnade att gå med på den kulturella autonomin, men även i fråga om avvägningen mellan samhällsklasserna av de offer som den ekonomiska krisen kräver av medborgarna. Regeringen Pierlots egentliga styrka torde ligga i svårigheten att finna en ersättare samt i den utrikespolitiska situationen. Ett överhängande krigshot kan naturligtvis tjäna som konstgjord andning på regeringen i ett utsatt land.

Under fredliga förhållanden förefaller läget dunklare än någonsin. Tänkbart är ju, att kabinettet Pierlot, utrustat med fullmakter och eventuellt omfattande även socialisterna, kan trassla sig fram ganska länge. Men detta skulle i det långa loppet knappast innebära en lösning av vare sig nationalitets- eller regimkrisen. Våren 1937 debatterades allvarligt att söka över de traditionella partierna bilda en mot höger- och vänsterextremism riktad, reformvänlig, demokratisk, religiöst tolerant, språkligt medlande, försvarsvänlig front (»superparti» eller »den verkliga majoriteten»). Att skapa en dylik är antagligen Spaaks innersta patos, som torde delas av bl. a. de Man, Devèze och van Zeeland (den sistnämnde synes dock ha lämnat det politiska livet). Det utomordentligt fast förankrade partisystemet gör dock ett slikt företag utomordentligt svårt, om också ej omöjligt. I den utländska pressen cirkulerande rykten om införande av en »kunglig diktatur» torde kunna avvisas. Av konungens ovan anförda brev framgår, att denne mer än de flesta reflekterat över lägets allvar; detta dokument och monarkens enligt uppgift förtroliga förhållande till van Zeeland och Spaak kunna möjligen tydas som sympatier för de senares program. I en fullkomligt omöjlig situation, där parlamentets »governmentmaking power» visat sig ha helt sinat, kan tänkas, att Leopold, i den mån det ej överskred hans befogenheter, skulle söka gynna frigörandet av den »verkliga majoriteten».

De här diskuterade fallen äro naturligtvis i hög grad hypotetiska. Men läget synes så pass kritiskt, att det kan ha sitt intresse att söka klargöra för sig, vilka möjligheter som föreligga.

Den 20 april.

Carl-Henrik Höjer.

Danmarks ekonomiska läge. Motviljan mot en världshushållning efter liberala formler har ingenstädes i Norden kommit så starkt till uttryck som i Danmark. Före kriget var Danmark till sin struktur huvudsakligen ett agrarland, det exporterade tack vare intensiv jordbrukskultur de förnämsta livsmedelsprodukterna i Europa och kunde därigenom täcka sitt behov av råmaterial och industrivaror.

Först under krigs- och efterkrigsåren gjordes ansatser till en dansk industri, som huvudsakligast producerade för den inhemska marknaden. 1930-talets ekonomiska världskris gick förödande fram först inom lantbruket och därefter såsom följd därav inom industrien, vars största kund var att söka bland jordbruksbefolkningen. Uttryckt i siffror sjönk produktionsindex 1931 till 80 och 1932 till 73; arbetslöshetsprocenten, vilken 1931 var 17,9, steg 1932 till 31,7; jordbrukets förräntningsprocent sjönk 1931 till 0,3 % och 1932 till — 0,4 %. Att komma ur denna kris syntes nästan omöjligt.

Mot bakgrunden av dessa enorma svårigheter skall den danska regeringens förtvivlade ansträngningar ses. Regeringen ansåg med rätta, att utan en sanering av jordbruket vore alla skyddsåtgärder för industrien meningslösa. Men läget var penibelt. Å ena sidan omintetgjorde eller åtminstone försvårade den engelska antidumpinglagen tillgripandet av statliga exportpremier; å andra sidan fordrade länder, som importerade danska jordbruksprodukter, att få sälja sina industrivaror, även om dessa skulle kunna framställas både bättre och billigare i Danmark. Tyskland fordrade t. ex. för ett inköp av jordbruksalster till ett värde av 100 kr. ett återköp av tyska industrivaror för 120 kr. Det dansk-engelska varuutbytet, i vilket export och import förhållit sig som 3:1 för Danmark, närmade sig mer och mer ett pariförhållande. Med andra länder kunde egentligen blott avslutas handelsavtal på basis 1:1 eller sämre, till stor skada för den danska industrin. Ett yttrande på textilarbetarförbundets kongress i Aalborg 1938 är betecknande för situationen: »För varje oxe, som går söderut, blir en dansk textilarbetare arbetslös.»

En statistisk återblick på de senaste årens utveckling visar, att den eftersträlvade saneringen av jordbruket lyckats bäst. Driftkostnaderna ha visserligen stigit gentemot 1936 och 1937, men mot denna stegring svarar en betydligt större bruttovinst. Följande siffror äro hämtade ur den landsekonomiska driftbyråns årsberättelse för tiden 1 juli 1937 t. o. m. 30 juni 1938:

Egendomar på:	Nettovinst 1936/1937	Nettovinst 1937/1938
10 har	41	104
10—50 har	55	90
50 har	55	78

Som man ser, var stegringen av nettovinsten förhållandevis störst vid egendomar på 10 har och förhållandevis mindre vid egendomar på 50 har. Detta kommer även till uttryck genom förräntningsprocenten för egendomar.

	10 har	10—50 har	50 har	alla gemensamt
1936/37	1,1	2,1	2,5	1,9
1937/38	2,7	3,5	3,6	3,3

Ännu bättre än av dessa siffror framträder den fortskridande saneringen vid en genomsnittsberäkning av nettoinkomsten hos en småbonde (egendom på 7 har), hos en bonde på en medelstor gård (egen-

Dagens frågor

dom på 30 har) och en godsägare (egendom på 120 har) under välståndsåren 1928/29, under krisen 1931/32 och nuvarande tid 1937/38.

	Småbonde (7 har)	Bonde (30 har)	Större godsägare (120 har)
1928/29	3,150	5,700	12,500
1931/32	1,200	700	— 3,000 (minus)
1937/38	2,200	4,700	9,200

Jordbrukets arbetsproblem väntar dock ännu på sin lösning. Visst har man sökt förbättra levnadsstandarden för lantarbetaren, men trots allt är det dock en alltför stor klyfta mellan dennes och industriarbetarens standard, för att den ständiga efterfrågan på lantarbetare skall kunna täckas.

Danmarks industriella produktion har trots exportens tillbakagång att anteckna en mindre stegring, vilken dock huvudsakligast hänför sig till livsmedels- samt järn- och metallindustrien. Produktionsindex steg i livsmedelsindustrien från 107 1937 till 111 1938 (januari 1939: 112), i järn- och metallindustrien från 113 1937 till 114 1938 (januari 1939: 118). Textilindustrien (1937: 107, 1938: 105, januari 1939: 113) samt sten-, ler- och glasindustrien (1937: 98, 1938: 87, januari 1939: 75) uppvisa dock en betydlig tillbakagång, i det att Englands och Tysklands konkurrens gjort sig alltför mycket märkbar inom dessa näringsgrenar. Ingångna handelsfördrag ha avslutats i jordbrukets intresse. Arbetslösheten är alltjämt oerhört stor. I januari 1939 — januari är naturligtvis den mest ogynnsamma årstiden — räknade man 145,000 arbetslösa; gentemot januari 1938 kan man dock anteckna en liten tillbakagång. Följande statistik visar den procentuella omfattningen av arbetslösheten inom vissa grupper:

	1936	1937	1938	Jan. 1938	Jan. 1939
Järnindustri	13,7	13,3	13,8	17,1	15,8
Andra industrier	14,4	16,9	17,1	22,1	20,8
Ej yrkesutbildade arbetare	26,3	29,6	29,7	36,8	40,1

Byggnads- och möbelindustrin uppvisade en ej obetydlig försämring under första halvåret 1938 men läget förbättrades dock något under den senare hälften av året. Således voro i januari 1939 i de fem största städerna 7,047 bostäder under byggnad gentemot 4,843 i januari föregående år. Arbetslösheten i byggnads- och möbelindustrin framgår av följande tabell:

1937	1938	Sept. 1937	Okt. 1937	Nov. 1937	Dec. 1937	Jan. 1938	Sept. 1938	Okt. 1938	Nov. 1938	Dec. 1938	Jan. 1939
27,1	30,2	14,7	23,3	35,8	56,8	50,3	19,4	25,1	32,3	58,6	48,2

För att motverka arbetslösheten ha de danska statsmakterna inriktat sig på bostadsbyggande, låt vara i jämförelsevis begränsad omfattning. Den nya bostadslagen, som f. n. är under behandling i riksdagen, är ett led i strävan att stimulera byggnadsverksamheten.

E. G.